

СУЧАСНА УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ

• Джерело 31 Історична довідка

Етнічні та національні процеси в сучасній Україні

Питання про специфіку етнічних і національних процесів в Україні є чи не найскладнішим у дослідженнях соціокультурних реалій нашої країни. З одного боку, міжнаціональні взаємини у сучасній Україні традиційно вважаються не-проблемною сферою суспільного життя. За період незалежності Україна уникнула гострих міжнаціональних конфліктів. Проте останнім часом соціологи спостерігають зростання ксенофобії та радикально націоналістичних поглядів.

Унікальність української ситуації полягає у тому, що в Україні сьогодні відбувається багатовимірна соціальна трансформація, яка включає процеси побудови демократичного суспільства та української політичної нації, де наріжним каменем мали б стати такі поняття, як «право», «мультикультурність» і «толерантність». Проте цей процес ускладнюється декількома факторами.

1. Успадкована висока частка національних меншин.

Україна є державою з поліетнічним складом населення. За результатами Всеукраїнського перепису населення 2001 р., 77,8% мешканців України становлять етнічні українці, які складають національну більшість. Інші національні спільноти, серед яких виділяються корінні народи, національні меншини та етнічні групи, складають 22,2%.

2. Недосконалість законодавства та інституційної підтримки у сфері між-національних взаємин.

У нинішньому законодавстві України в етнічно-національній сфері наявні нечіткі визначення деяких ключових термінів. Насамперед йдеться про дефініцію таких понять, як «титульна нація», «національні меншини» та «корінні народи», а також про відсутність чітких критеріїв, за якими групи представників тих чи інших етносів України можна було б зараховувати до кола національних меншин.

3. Процеси етнічного та національного самовизначення корінних народів.

Гострою для Української держави є ситуація в Автономній Республіці Крим, де протягом останніх 20 років відбуваються активні зміни в етнонаціональній та соціальній структурі населення: повернення депортованих кримських татар, болгар, вірмен, греків, німців, що провокує інтенсивніші між-національні контакти (а інколи і конфлікти) та необхідність соціокультурної адаптації всіх спільнот. Наявні розбіжності у поглядах різних політичних сил України та Криму щодо особливостей національного розвитку кримських татар ускладнюють їх адаптацію в українському соціумі.

4. Етнокультурні та мовні відмінності регіонів України.

Процес формування української політичної нації ускладнено полікультурністю її населення, наявністю суттєвих регіональних відмінностей. Своєрідність українського досвіду посткомуністичних трансформацій полягає в тому, що суспільні зміни відбуваються не лише в умовах руйнування радянської ціннісно-нормативної системи, але й одночасного творення національної політичної спільноти. Важливим чинником цього процесу є історично зумовлена регіональна структура України.

5. Зменшення регулятивної ролі держави в процесі сучасного українського націєтворення.

Успішність формування української політичної нації великою мірою залежить від того, наскільки дотримуватимуться умови толерантного співіснування різних етнічних та національних спільнот в Україні, створюватимуться сприятливі умови для вироблення національного консенсусу. В українському суспільстві відбувається поступовий перехід від стану «невизначеної однорідності» радянських часів до стану «визначеної зв'язаної цілісної різномірності» української політичної нації». (В. Серета)

• Джерело 32 Офіційний документ

Верховна Рада України, виходячи із життєвих інтересів української нації та всіх національностей у справі розбудови незалежної демократичної держави, визнаючи нерозривність прав людини і прав національностей, прагнучи реалізувати Декларацію прав національностей України [...], дотримуючись міжнародних зобов'язань щодо національних меншин, приймає цей Закон з метою гарантування національним меншинам права на вільний розвиток.

Закон України «Про національні меншини в Україні» від 25.06.1992 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/reports/culture/11236/>.

• Джерело 33 Громадська думка

На сьогодні в Україні створені та активно діють понад 780 національно-культурних товариств. Найчисельніші з них: російське, єврейське, польське, угорське, грецьке, болгарське. Усі вони входять до Асоціації національно-культурних об'єднань України.

Мета діяльності асоціації — забезпечення прав національних меншин на рівні європейських та міжнародних стандартів. Значна активізація роботи товариств сприяла створенню нових аматорських художніх колективів, проведенню як національних, так і поліетнічних культурно-мистецьких акцій, етнокультурологічних конференцій, фестивалів дитячої творчості тощо.

Ведеться послідовна розбудова культурно-мистецького життя національних меншин, йдуть пошуки вирішення проблем освіти, дозвілля, відродження національних традицій. Здійснюється ряд інших заходів, спрямованих на гарантоване

забезпечення політичних, соціальних, економічних та культурних прав і свобод, розвитку національної самосвідомості та самовиявлення етносів України.

Міжнародний Центр Толерантності, який заснований Асоціацією національно-культурних об'єднань разом з Єврейським фондом України та Асоціацією недержавних організацій України, має на меті виховання у підростаючого покоління українців шанобливого ставлення до людини та її прав, незалежно від етнічного походження або релігійної належності, сприяння збереженню історичної пам'яті народу України, а також формування у суспільстві атмосфери несприйняття будь-яких проявів ксенофобії, антисемітизму та расизму.

Розвиток культури національних меншин в Україні на сучасному етапі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/185262;jsessionid=427502683C5E5B225DDEB6281345F147>.

• Джерело 34 Думка дослідника

Основною формою участі національних меншин у громадському та культурному житті є діяльність національно-культурних товариств, які виступають соціальними посередниками між громадянським суспільством та державою і сприяють здійсненню етнотворчих процесів в Україні. Історія національно-культурного руху у південному регіоні України починається з останнього десятиріччя ХХ століття.

На Миколаївщині перші національно-культурні товариства почали з'являтися на початку 90-х рр. ХХ ст. Це були товариства дагестанської, вірменської, німецької культур. Нині тут діє 27 таких організацій. У 1994 р. була створена Рада національних товариств Миколаївської області. Сьогодні Рада об'єднує 20 національно-культурних товариств. Серед них товариство азербайджанської культури «Гардашлиг», товариство вірменської культури ім. Месропа Маштоца, грузинське товариство «Мамулі» та ін.

Найбільше справі інтеграції національних меншин сприяє реалізація таких основних завдань: формування атмосфери взаєморозуміння і злагоди в Україні; об'єднання представників усіх національностей, культур і віросповідань для співробітництва, підтримки і розвитку їх самотньої індивідуальності; залучення етноспільнот до активної участі у розбудові нової демократичної України; координація дій та об'єднання зусиль національних товариств, що направлені на вирішення культурних проблем; збереження і розвиток національної культури, мови; здійснення соціального і правового захисту етнічних груп.

З метою виконання статутних завдань Рада національних товариств Миколаївської області у встановленому законодавством порядку виконує такі дії: вносить пропозиції до державних органів влади та управління з питань розвитку національних культур; організовує та координує культурологічну і просвітницьку роботу серед національних шкіл, бібліотек, театрів; бере участь у політичній діяльності, проводить різнопланові збори, мітинги, демонстрації; вступає у міжнародні громадські (неурядові) організації тощо.

5 травня 1994 р. на Одещині створена Асоціація національно-культурних товариств та об'єднань. Нині до її складу входять близько 20 культурологічних організацій [...].

Наприкінці 90-х рр. XX ст. у м. Сімферополі було зареєстровано 17 культурологічних об'єднань та 2 у м. Севастополі. Усі вони представляють інтереси 15 етнічних спільностей.

Ляпіна Л. Діяльність національно-культурних товариств у південному регіоні України на сучасному етапі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/ukrpolituk/1/38.pdf>.

👉 ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ

- 1 Прочитайте **Джерело 31**. Який офіційний документ демонструє прагнення України сприяти розвитку культур національних меншин?
- 2 Ознайомтеся з **Джерелами 32–34**. Які форми та засоби національно-культурного розвитку використовують національні меншини?
- 3 Чим відрізняються форми культурно-освітньої діяльності національних меншин у сучасній Україні від попередніх історичних періодів?

* ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ

- 1 Скористайтесь сайтом, запропонованим у **Джерелі 33**, ознайомтеся з повною інформацією про розвиток культур національних меншин в Україні на сучасному етапі. Складіть таблицю, вкажіть назви національних меншин, кількість організацій, форми та види діяльності.
- 2 Напишіть есе на тему: «Національні меншини в сучасній Україні: основні досягнення та проблеми державної політики».

• ДЖЕРЕЛО 35 Історична довідка. Азербайджанці в Україні

За переписом 2001 року, азербайджанців в Україні налічувалося 45,2 тис. осіб, основна частина яких проживала в містах. Найбільше їх мешкає в Донецькій області — 8 тис., Харківській — 5,6 тис., Дніпропетровській — 5,6 тис. осіб. Чисельність цієї етнічної групи зростала дуже швидкими темпами — від 1960 р. до 1990 р. вона збільшилась у 5,5 рази.

Переселення азербайджанців на територію України не позначено певними історичними традиціями, тут переважали міграційні процеси, що мали передусім економічний характер. На цей процес впливає значна напруженість у місцях міжетнічних конфліктів та факт багатодітності азербайджанських сімей. 26,7 тис. азербайджанців вважають рідною мову своєї національності, 9 тис. — російську, 2,3 тис. вільно володіють українською. Віруючі азербайджанці — мусульмани, здебільшого шиїти.

Нині в 15 областях України діють національно-культурні товариства азербайджанців, у 8 областях — недільні школи з вивчення азербайджанської мови і літератури. З 1998 р. у Києві виходить часопис «Голос Азербайджану» (двома мовами).

Енциклопедія історії України. — Т. 1. — А–В. — К.: Наукова думка, 2003. — С. 44.

• Джерело 36 Історична довідка. Вірмени в Україні

За переписом населення 2001 року, в Україні налічувалося 99 894 особи (1989 р. — 54 200) вірменської національності. Дані свідчать про зростаючу імміграцію вірменів, спричинену економічною ситуацією на їхній батьківщині. Мову своєї національності вважають рідною 50% вірмен, російську — 43%, українську — 5%. Найбільша кількість проживає у південно-східних регіонах України та в м. Києві.

На теренах України вірмени відомі з найдавніших часів. Упродовж XI–XVII ст. у різних її регіонах, в основному в Західній, Правобережній Україні, Криму, утворювалися вірменські колонії (всього відомо 70). Найбільші колонії були у Львові, Кам'янці-Подільському, Володимирі, Луцьку, Станіславі, Язлівці, Бродах. У вірменських колоніях високого рівня досягла культура: розвивалися історіографія, літописання (половецькою та вірменською мовами), народна творчість, книгодрукування, освіта. У Львові також діяла школа вищого типу — вірменська колегія (1664–1781 рр.), з 1701 р. — вірменсько-українська колегія, вірменські бібліотеки, театри. Збудовані вірменські культові й цивільні споруди збереглися до нашого часу. Вірмени, які проживали у Львові до 1939 р., мали можливість вивчати рідну мову, літературу, історію. Тут були церковно-парафіальні вірменські школи, прогімназія, гімназія, вища школа (колегіум), кафедра вірменістики при історичному факультеті університету. Існували приватні школи, бурса для вірменських дітей-сиріт та малозабезпечених верств населення.

На запорозьких землях у наприкінці 70-х — початку 80-х років XVIII ст. вірмени за чисельністю були на третьому місці після українців (64%) і греків (13,7%) — 10,6%. У процесі заселення визволених земель виникали нові вірменські поселення.

У 1924–1931 рр. в Україні працювали Будинки народів Сходу, зокрема у Києві — вірменська секція. В Україну 1929 р. приїздив вірменський поет А. Акоюн, а група письменників України на чолі з П. Тичиною відвідала Вірменію. В. Сосюра присвятив Вірменії поему «Хвиля» (1924). Спалах творчої енергії народів з кінця 20-х років XX ст. було штучно припинено. Сталінський терор, депортації та переселення стали найдраматичнішою сторінкою в житті всіх народів СРСР, у тому числі й вірменського.

Євтух В. Б., Трощинський В. П., Галушко К. Ю., Чернова К. О. Етніонаціональна структура українського суспільства: Довідник. — К.: Наукова думка, 2004. — С. 70–73.

• Джерело 37 Історична довідка. Грузини в Україні

Перші відомості про поселення грузинів на території України належать до 1720-х рр. Переважно це були політичні іммігранти з Грузії, які з'явилися в Російській імперії, розраховуючи на підтримку царського уряду в їхній боротьбі проти турків і персів. Наприкінці 1730-х рр. вони оселилися на території

Гетьманщини, де спочатку мешкали в межах Полтавського полку, а згодом — Миргородського, Київського, Прилуцького, Ніжинського, Чернігівського, Стародубського, Переяславського й Лубенського полків. Незначна кількість їх мешкала на території інших регіонів України. 1764 р. указом імператриці Катерини II була створена Новоросійська губернія і грузинським князем і дворянським родинам було надано там маєтки. Грузинські дворяни володіли маєтками середніх розмірів, інколи відігравали помітну роль в економічному житті й управлінні Лівобережної України. У XIX–XX ст. грузини переважно мешкали в містах, утворюючи невеликі колонії. Значний відсоток серед них становили службовці, лікарі, адвокати. У період 1920–1980-х рр. чисельність грузин в Україні збільшилася майже у 18 разів. За даними перепису населення, проведеного в СРСР у 1989 р., на території України проживало 23 тис. 540 грузинів. Протягом 1992–1994 рр. в Україну прибуло близько 4 тис. грузинів. Провідну роль у міграційних процесах відігравали ті мігранти, які переїхали з районів міжнаціональних конфліктів. У середині 1990-х рр. в Україні діяли 4 громадських об'єднання, що представляли інтереси грузинів (в АР Крим, Львівській та Одеській області). За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року, на території України проживало 34,2 тис. грузинів.

Енциклопедія історії України. — Т. 2. — Г–Д. — К.: Наукова думка, 2004. — С. 226.

• ДЖЕРЕЛО 38 Історична довідка. Молдавани в Україні

За даними перепису 2001 року, в Україні проживає 258 618 молдаван (1989 р. — 342 500), що становить 0,5 % населення України; молдавани рідною мовою вважають молдавську 70 %, російську — 17 %, українську — 10 %. Молдавани є однією з найменш урбанізованих численних етносів України (міське населення — 27 %).

На початок 1994/1995 навчального року в Одеській обл. функціонувало 11 денних загальноосвітніх навчальних закладів із молдавською мовою викладання, які відвідувало 7087 учнів. Крім того, працювало 7 змішаних російсько-молдавських шкіл. Інтереси молдаван в Україні представляють такі товариства: Обласна національно-культурна асоціація (м. Одеса) та Обласний християнсько-демократичний альянс молдаван (м. Ізмаїл).

Євтух В. Б., Трощинський В. П., Галушко К. Ю., Чернова К. О. Етнопонаціональна структура українського суспільства: Довідник. — К.: Наукова думка, 2004. — С. 129–131.

• ДЖЕРЕЛО 39 Думка дослідника

Шкала соціальної дистанції Богардуса дозволяє вимірювати психологічну готовність до зближення чи, навпаки, до відторгнення людей іншої національності. Відповідь респондента на запитання про те, в якій ролі він погоджується наблизити

до себе представників іншої національності (1 — «члена родини», 2 — «друга», 3 — «сусіда», 4 — «колеги», 5 — «мешканця країни», 6 — «тільки як туриста» чи 7 — «взагалі не пускав би у свою країну»), дозволяє визначити ту дистанцію у соціальних контактах, котру людина бажає зберігати між собою та представниками цієї етнічної групи. Перші шість варіантів (позиції 1–6 на шкалі) вказують на бажану міру близькості взаємин, а сьомий має на увазі настанову респондента цілковито уникнути будь-яких контактів із представниками тієї чи тієї національності. Наведена нижче таблиця демонструє зміни, що відбулися у ставленні українських громадян до різних національних груп протягом останніх 18 років.

Індекс національної дистанційованості. Середній бал: шкала 1–7 балів
Результати моніторингу показників національної дистанційованості населення України
(шкала Богардуса)

Національна дистанційованість населення України від...	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2005	2006	2008	2010
Азербайджанців	-	-	-	-	5,8	5,8	5,7	5,8	5,7	5,7
Американців*	4,4	4,6	4,7	4,8	5,4	5,5	5,4	5,7	5,6	5,5
Арабів	-	-	-	-	6,1	6,1	6,0	6,1	6,1	6,0
Афганців	-	-	-	-	6,2	6,2	6,1	6,1	6,1	6,1
Білорусів*	2,7	2,6	2,5	2,8	4,2	4,1	3,9	4,1	3,9	4,0
Грузинів*	4,9	5,0	5,1	5,4	5,4	5,5	5,4	5,5	5,4	5,4
Євреїв*	3,8	3,8	3,9	3,9	5,1	5,1	5,0	5,2	5,0	5,1
Китайців	-	-	-	-	5,9	5,9	5,8	5,9	5,9	5,9
Кримських татар*	4,6	4,8	4,8	4,9	5,6	5,5	5,4	5,5	5,4	5,3
Молдаван	4,6	4,7	4,8	5,1	5,3	5,2	5,1	5,4	5,2	5,2
Негрів	-	-	-	-	6,0	5,9	5,9	5,9	6,0	5,9
Німців*	4,5	4,6	4,8	4,8	5,2	5,2	5,1	5,3	5,2	5,3
Поляків*	4,4	4,5	4,6	4,8	5,0	5,0	4,8	5,0	4,8	5,0
Росіян	2,3	2,1	2,0	2,3	3,3	3,1	3,1	3,2	3,0	3,3
Румунів*	4,7	4,9	4,9	5,2	5,4	5,4	5,1	5,3	5,2	5,4
Сербів	4,8	5,0	5,1	5,4	-	-	-	-	-	-
Словаків	4,6	4,8	4,8	5,0	5,1	5,1	4,9	5,1	4,9	5,1
Турків	4,9	5,2	5,3	5,6	5,9	5,9	5,7	5,8	5,8	5,7
Угорців*	4,6	4,8	4,9	5,1	5,4	5,4	5,1	5,3	5,1	5,2
Українців	1,8	1,4	1,5	1,6	2,4	2,2	2,2	2,1	2,1	2,2
Українців, що проживають в інших країнах	-	-	3,9	4,0	3,5	3,4	3,1	3,2	3,0	3,1
Циганів*	5,1	5,3	5,4	5,6	6,0	6,1	6,0	6,1	6,0	6,1
Чехів	-	-	-	-	5,3	5,3	5,1	5,3	5,2	5,2
Інтегральний індекс національної дистанційованості за 10 національностями, позначеними «*»	4,4	4,5	4,6	4,7	5,3	5,3	5,1	5,3	5,2	5,2

Українське суспільство 1992–2010. Соціологічний моніторинг / за ред. В. Ворони, М. Шульги. — К.: Інститут соціології НАН України, 2010. — С. 532.

👉 ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ

- 1 Ознайомтесь з історико-статистичними відомостями про азербайджанців, вірмен, грузинів та молдаван в Україні. Порівняйте час їхньої появи на території України.
- 2 Яка специфіка (часова і територіальна) у розселенні азербайджанців, вірмен, грузинів та молдаван на території сучасної України?
- 3 Ознайомтесь з **Джерелом 39**. Від яких націй українці найбільше і найменше дистанціюються? Як змінюються показники соціальної дистанційованості щодо різних національних груп у період 1992–2010 рр.? Проаналізуйте динаміку настроїв ксенофобії в Україні протягом останніх 18 років. Чим ви це поясните?

* ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ

- 1 Групове дослідження «Програма подолання етнічної маргіналізації та стигматизації».
- 2 Реалізуючи проект **«Етнічні та національні процеси у сучасній Україні»**, відвідайте, якщо це можливо, район компактного проживання певної етнічної спільноти, маргіналізованої чи стигматизованої групи (наприклад, ромів). Перед початком екскурсії необхідно ознайомитися з тематичною літературою. Для глибшого розуміння проблеми можна переглянути матеріали роботи різних фондів чи громадських організацій, які працюють з певною етнічною спільнотою.
- 3 Знайдіть і перегляньте документальні фільми про життя маргіналізованої чи стигматизованої групи.
- 4 Підготуйте у міні-групах «Програму подолання етнічної маргіналізації та стигматизації». На наступному занятті проведіть їх презентацію з обговоренням.

Групова гра «Закон про національні меншини»

Об'єднайтесь у малі групи, обговоріть та розробіть власний закон про національні меншини. Презентуйте власні розробки, дайте відповіді на запитання: кого можна зарахувати до національних меншин в Україні? Чи є такий поділ об'єктивним? Порівняйте власні тлумачення термінів з тими, що є в українському законодавстві та Законі «Про національні меншини». Проведіть підсумкову дискусію, в якій висловіть власні погляди щодо тлумачення термінів.